
НАУКОВІ ПОВІДОМЛЕННЯ

УДК 54(075.8)

Прийма А.М., Брюховецька І.В.

Екологічні проблеми Карпатського регіону України

Карпати – не тільки один із наймальовничіших куточків України. Це також один із найзначніших східноєвропейських оздоровчо-рекреаційних об'єктів, зона цінних лісових масивів, які очищують повітряний басейн над величезною частиною Східної Європи – її «легені».

У Карпатах зосереджена третина лісових запасів України, лісистість цієї території одна з найвищих у країні – 53,5 %. Тут росте 2110 видів квіткових рослин (50 % генофонду судинних рослин України), багато цінних видів дерев і лікарських рослин.

Та протягом останніх десятиліть Карпати зазнають дедалі більших втрат унаслідок діяльності людини. Карпатські ліси опинилися перед загрозою зникнення не тільки через лісорозробки, а й від хімічного забруднення, кислотних дощів, які йдуть і зі сходу, із-заходу, від діяльності великих промислових центрів у містах Калуш, Стебник, Надвірна, Новий Роздол, Дрогобич, Бурштин. Особливо важких техногенних змін зазнало геологічне середовище у регіоні Дрогобицько-Бориславського промислового району (Львівська область).

Карпати належать до порівняно молодих гірських систем. Вони виникли в альпійській геосинклінальній зоні в період рухів мезозойської ери. Головна роль у геологічній будові Карпат належить кайнозойським відкладам. Палеогенові верстви цієї ери складають власне Карпати, а неогенові – Прикарпаття і Закарпаття.

Карпати за винятком певної території високогір'я були до початку агрокультурного періоду повністю вкриті лісами. Внаслідок господарського впливу лісистість тут скоротилася у 3 рази.

Клімат Українських Карпат зазвичай помірно континентальний, теплий, з циклонічним та антициклонічним вторгненням атлантичного повітря. Але кліматичні умови Українських Карпат, незважаючи на їх відносно невелику площу, надзвичайно різноманітні. Основним фактором диференціації є різка зміна абсолютних висот: від 150 м до 2061 м. Разом з висотою змінюються термічний режим і режим зволоження.

Випадки катастрофічних паводків, зсувів і ерозії ґрунтів, селевих потоків, карстових явищ, що стали частішими в останні десятиліття, викликають занепокоєння не тільки вчених, але і широких кіл громадськості України. У пресі з'явилися десятки дискусійних, часто емоційних, навіть з політичним зафарбовуванням статей про причини катастрофічних явищ. На жаль, у таких публікаціях мало фактичних даних про гідрокліматичну специфіку Карпат, екологічної функції гірських лісів і їхньої схильності антропогенному впливові. Ще менше конкретних пропозицій щодо того, що, де і як потрібно зробити, щоб оптимізувати порушену екологічну ситуацію і запобігти катастрофічні процеси. Тому зупинимось на цих питаннях.

Українські. Карпати розташовані в зоні вологого клімату. У Чопі випадає

700 мм опадів у рік, а в гірській зоні Закарпаття на метеостанції Руська-Мокра – 1600 мм. Періодично під час циклонів і мікроциклонів за кілька днів у горах може випасти місячна норма опадів, а те і більше, через що часто виникає небезпечна паводкова ситуація. Саме така ситуація спостерігалася 4-8 листопаду 1998 року і повторилася 3-5 березня 2001 р.

У природі шляхом еволюції утворилася визначена екологічна рівновага. Значна кількість опадів сприяє формуванню високопродуктивних лісів, що у свою чергу підтримують екологічний баланс у басейнах рік. Порушення цього балансу таїть у собі непередбачені наслідки.

Ученими встановлено, що Українські Карпати щорічно випаровують близько 20 кубічних кілометрів вологи, що західні повітряні потоки переносять у рівнинні райони Львівських, Чернівецьких, Вінницької областей, що позитивно впливає на їхнє сільське господарство. Карпати розташовані на Європейському вододілі між басейнами Балтійського (р. Сан) і Чорного (ріки Дністер, Прут, Тиса) морів. З Тиси 30% водних ресурсів попадають у Дунай. Дві великі закарпатські річки – Латориця й Уж несуть свої води в Словаччину. Отже, порушення гідрологічного режиму у верхів'ях цих рік позначається й у сусідніх країнах – Словаччини й Угорщини. Тому важлива водо- і ґрунтозахисна роль карпатських лісів здобуває міждержавне значення.

На жаль, у минулому це не бралось до уваги ні при експлуатації гірських лісів, ні при їхньому відновленні. В економічно важкий післявоєнний період (1947-1957 р.) у Карпатах було заготовлено 70 млн. м³ деревини, унаслідок чого оголено 20% площ. Лісосіки були заліснені, але молоді культури не здатні виконувати водозахисну функцію. Тому частіше стали виникати катастрофічні паводки. Якщо за період з 1700 по 1941 р. у Карпатах було зафіксовано 12 таких паводків (один випадок на 20 років), то за період 1941 по 1998 р. їх нараховується 16 (кожні чотири роки). Ці дані переконливо свідчать про антропогенні причини порушення гідрологічного режиму в гірських річках.

Протягом двох останніх сторіч лісистість у рівнинних районах і передгір'ях Карпат знизилася до 20,2%, а в гірських районах – до 53,5%. По підрахунках лісників В. Парпана, В. Олійника, найбільш сприятливим гідрологічним режимом відзначаються водозбори з лісистістю більш 60-70% Незадовільний він при лісистості нижче 35%. Отже, для поліпшення гідрологічного режиму в гірських районах потрібно збільшити лісистість хоча б на 10%. У даний період у карпатських областях існує близько 60 тис. га чагарникових заростей і 113 тис. га безхазяйних земель антропогенного походження. Здебільшого вони знаходяться на території колишніх колгоспів. Отже, це той природний резерв, за рахунок якого можна збільшити лісистість.

Для відновлення порушеної природної рівноваги в Карпатах потрібна екологічно й економічно погоджена система ведення лісового господарства і використання лісосировинних ресурсів. При цьому необхідно керуватися Лісовим кодексом України (1994), у третій статті якого справедливо відзначено, що ліси за своїм призначенням виконують переважно екологічні і соціальні функції – водоохоронну, ґрунтозахисну, кліматорегулюючу, санітарно-гігієнічну, оздоровчу. Тому вони мають обмежене експлуатаційне значення. На жаль, не завжди дотримуються цього закону при розміщенні лісосічного фонду і способах вирубувань.

Після наводка в 1998 році Верховна Рада прийняла (у 1999 р.) спеціальний

закон «Про мораторії на проведення суцільних вирубувань на гірських схилах у смереково-букових лісах Карпатського регіону». Повторення паводка цього року свідчить про необхідність застосування такого мораторію на всі листяні і частково ялинові ліси. В останніх площу суцільних вирубувань доцільно обмежити до мінімуму.

Зрілі ліси необхідно вирубувати для народного господарства, але таким чином, щоб при цьому не знижувалися захисні функції гірських лісових масивів. Тому при обґрунтуванні обсягу лісосічного фонду і його розташування варто враховувати конкретну ландшафтно-екологічну ситуацію в кожному водозбірному басейні.

Для ліквідації наслідків минулих катастрофічних паводків уряд виділив відповідні кошти на будівництво будинків для потерпілих, відновлення мостів, спорудження захисних дамб, зміцнення берегів і т.д. Але варто пам'ятати, що основна причина виникнення паводків – у верхній вологій частині басейнів гірських рік, де випадає до 1400-1600 мм опадів у рік. Саме тут потрібно здійснити систему профілактичних заходів.

Ведення лісового господарства в цих басейнах повинне ґрунтуватися на екологічному принципі «сталості лісу». Отут доцільно обмежити обсяг користування лісом, практикувати вибіркові вирубування, збільшити лісистість хоча б на 10%. Життя вимагає прийняття спеціального закону про охорону гірських лісів Карпат.

Мовою цифр вирубки карпатських лісів за останні 3 роки стали причиною трагічних екологічно небезпечних паводків з людськими жертвами, мільярдними збитками катастрофічне руйнівної сили зруйнування дамб, будинків, мостів, як на Закарпатті так в Словаччині і в Угорщині. Незважаючи на екологічну катастрофу 1998 року, Карпати продовжують вирубувати. Тільки на Закарпатті з того часу по 2008 роки суцільно вирубано 84 тис. га лісу, або 11 % всієї вкритої лісом площі. Найбільше вражає те, що на площі 23 тис. га ліси зникли взагалі.

Науково доведено, що Карпатські ліси були впродовж тисяч років продуцентом кисню, чистого повітря, збільшення вологості повітря для створення запасів прісної води, не лише для Закарпаття, але і для всього Тисо-Дунайського басейну Угорщини і Східної та середньої Словаччини.

Програма наукових робіт нашого факультету передбачає виконання таких досліджень, як гігієнічні аспекти охорони природи, охорона екосистем і ландшафтів, охорона водних ресурсів та ряд інших.

Екологічні проблеми Карпат, зумовлені інертністю населення, неосвіченістю чиновників, інформаційною блокадою екологічних проблем. Індустріальна діяльність людини в багатьох аспектах веде до небажаних явищ і так званої ланцюгової реакції процесів шкідливих органічного світу і, насамперед для людей.

1. Верес В.Ф. Земне намісто Карпат. – Ужгород: Карпати, 1989, -245 с. 2. Запольський А.К., Салюк А.І. Основи екології. – К.: Вища школа, 2001. – 358 с.

Given article describes environmental problems before which there were the Ukrainian Carpathians. Among the basic environmental problems in Ukraine, wildlife management of Carpathians attracts constant attention of experts of various branches of a science and the industry.